

Strokovni prispevek/Professional article

SPOLNO VEDENJE SLOVENSКИH SREDNJEŠOLCEV V LETU 2004

SEXUAL BEHAVIOUR OF SECONDARY-SCHOOL STUDENTS IN SLOVENIA IN
THE YEAR 2004

Bojana Pinter¹, Fani Čeh², Ivan Verdenik¹, Mojca Grebenc¹, Danilo Maurič³, Ljiljana Pavičević⁴, Alojzija Anderle⁵, Martina Bučar⁶, Veselin Šučur⁷, Lidija Margič⁸, Andreja Kumer-Lakner⁹, Nives Rožič-Vičič¹⁰, Janka Palancsai-Šiftar¹¹, Gabrijela Šimetinge¹², Cvetka Skušek-Fakin¹³, Alenka Zagode-Krenčič¹⁴, Dragoslav Mugoša¹⁵, Marjeta Podlipnik¹⁶, Helena Meden-Vrtovec¹

¹ Ginekološka klinika, Klinični center, Šlajmerjeva 3, 1525 Ljubljana

² Zavod za šolstvo RS, Poljanska 28, 1000 Ljubljana

³ Zdravstveni dom dr. Adolfa Drolca Maribor, Dispanzer za ženske, Vošnjakova ul. 2-4, 2000 Maribor

⁴ Ginekološko-porodniški oddelek, Splošna bolnišnica, 3000 Celje

⁵ Zasebna ordinacija za ginekologijo in porodništvo, Kopališka cesta 7, 4240 Radovljica

⁶ Zdravstveni dom Novo mesto, Dispanzer za ženske, Kandijška cesta 4, 8000 Novo mesto

⁷ Zdravstveni dom Ptuj, Dispanzer za ženske, Potrčeva c. 9a, 2250 Ptuj

⁸ Zdravstveni dom Nova Gorica, Služba za varstvo žena, Rejčeva ul. 4, 5000 Nova Gorica

⁹ Zdravstveni dom Bežigrad, Šolski dispanzer, Kržičeva 10, 1000 Ljubljana

¹⁰ Zdravstveni dom Izola, Dispanzer za ženske, Ul. oktobrske revolucije 11, 6310 Izola

¹¹ Ginekološko-porodniški oddelek, Splošna bolnišnica, 9000 Murska Sobota

¹² Bolnišnica Slovenj Gradec, Ginekološko-porodniški oddelek, 2380 Slovenj Gradec

¹³ Zdravstveni dom Trbovlje, Dispanzer za ženske, Rudarska cesta 12, 1420 Trbovlje

¹⁴ Zdravstveni dom Sevnica, Dispanzer za ženske, Trg svobode 14, 8290 Sevnica

¹⁵ Zdravstveni dom Sežana, Dispanzer za ženske, Partizanska c. 24, 6210 Sežana

¹⁶ Zdravstveni dom Kranj, Dispanzer za žene, Gosposvetska ul. 10, 4000 Kranj

Prispelo 2006-01-12, sprejeto 2006-09-11; ZDRAV VESTN 2006; 75: 615-9

Ključne besede *mladostniki; spolni odnos; kontracepcija; spolno prenosljive okužbe; kondom*

Izvleček

Izhodišča *Z namenom, da ocenimo tveganje ob spolni dejavnosti, smo izvedli reprezentativno raziskavo o spolnem vedenju slovenskih srednješolcev.*

Metode *Spomladi leta 2004 smo z anonimnim anketnim vprašalnikom anketirali 2380 srednješolcev 1. in 3. letnikov v 48 naključno izbranih slovenskih srednjih šolah. Za prikaz podatkov smo uporabili deskriptivno analizo.*

Rezultati *Povprečna starost srednješolcev je bila 15,4 leta (1. letnik) oz. 17,4 leta (3. letnik). Spolne odnose je že imelo 24 % fantov in 21 % deklet 1. letnika in 52 % fantov in 54 % deklet 3. letnika. Pri prvem spolnem odnosu je kondom uporabilo 74 % spolno aktivnih srednješolcev 1. letnika in 75 % 3. letnika, kontracepcijske tablete pa 6 % 1. letnika in 7 % 3. letnika. Pri zadnjem spolnem odnosu je kondom uporabilo 65 % spolno aktivnih srednješolcev 1. letnika in 50 % 3. letnika, kontracepcijske tablete pa 11 % 1. letnika in 32 % 3. letnika.*

Avtor za dopisovanje / Corresponding author:

Doc. dr. Bojana Pinter, dr. med., Ginekološka klinika, Klinični center, Šlajmerjeva 3, 1525 Ljubljana

Kontracepcijske metode in spolno prenosljive okužbe srednješolci slabo poznajo; najpogosteje (v 34 %) menijo, da so zdravstveni delavci najprimernejši vir informacij o spolnosti. Dva odstotka fantov in 10 % deklet je že vsaj enkrat imelo spolni stik z osebo istega spola.

Zaključki *Delež spolno dejavnih slovenskih srednješolcev je visok. Uporaba kontracepcijskih tablet je ugodna, rabo kondoma pa je potrebno še spodbujati.*

Key words *adolescents; sexual intercourse; contraception; sexually transmitted infections; condom*

Abstract

Background *In order the aim to evaluate the risk-taking behaviour, a representative study on sexual behaviour of secondary-school students in Slovenia was performed.*

Methods *In the spring of 2004, 2380 1st and 3rd grade students from 48 randomly selected secondary schools in Slovenia anonymously completed a self-administered questionnaire. Descriptive statistics was used for data analysis.*

Results *The average students' age was 15.4 years (1st grade) and 17.4 years (3rd grade). Sexual intercourse had ever had 24 % of boys and 21 % of girls from the 1st grade, and 52 % of boys and 54 % of girls from the 3rd grade. At first sexual intercourse condom was used by 74 % of sexually active 1st grade and by 75 % of 3rd grade students; 6 % of 1st grade and 7 % of 3rd grade students used contraceptive pill. At last sexual intercourse condom was used by 65 % of sexually active 1st grade and by 50 % of 3rd grade students; 11 % of 1st grade and 32 % of 3rd grade students used the pill. Contraceptive methods and sexually transmitted infections are not sufficiently known to the students. Most students (34 %) prefer professionals to be the source of information on sexuality. Two percent of boys and 10 % of girls had ever had at least one sexual contact with the same sex.*

Conclusions *The percentage of sexually active secondary-school students in Slovenia is high. The use of contraceptive pill is favourable, but the condom use needs to be further promoted.*

Uvod

Mladostniško obdobje je zaradi biološke in socialne nezrelosti zaznamovano z večjo ranljivostjo ob tveganih vedenjih, predvsem tistih, ki so povezana s spolno prenosljivimi okužbami, in reproduktivnih posledic, kot sta neželena nosečnost in neplodnost (1). Tudi nosečnost in porod sta pri mladostnici povezana s povečanimi zdravstvenimi tveganji zanjo in potomca kot tudi z dolgoročnimi socialnimi in ekonomskimi posledicami za mlado mater, očeta in otroka (2-4). Zato je učinkovito varovanje spolnega in reproduktivnega zdravja mladostnikov zelo pomembno.

Število nosečih mladostnic v Sloveniji se v zadnjih dveh desetletjih vztrajno zmanjšuje. Leta 1981 je zanosilo 61/1000 mladostnic, starih 15 do 19 let, od tega je rodilo 37/1000 mladostnic, dovoljeno splavilo pa 24/1000; leta 1992 je zanosilo 25/1000 mladostnic, od tega je rodilo 13/1000 mladostnic in dovoljeno splavilo 12/1000 (5). Po letu 2000 se delež neželenih nosečnosti med mladostnicami še zmanjšuje: leta 2002 je zanosilo 16/1000 mladostnic, od tega je rodilo 7/1000 in dovoljeno splavilo 9/1000 mladostnic (6, 7). Trendi upadanja splavnosti med mladostnicami nas že uvrščajo med boljše evropske države, kjer najnižji delež dovoljene splavnosti med mladostnicami beležijo na Nizozemskem in v Belgiji, 4-5/1000 (4, 8). Tudi sicer se je v Sloveniji v zadnjih petnajstih

letih dovoljena splavnost zmanjšala v vseh starostnih skupinah, najizraziteje pa v mladostniški starostni skupini (9).

Podatki dosedanjih raziskav v Sloveniji kažejo, da več kot polovica mladostnikov začne s spolno aktivnostjo že v obdobju srednješolskega izobraževanja: to kažejo podatki raziskav med ljubljanskimi srednješolci leta 1989 (10) in leta 1994 (11) ter podatki reprezentativne raziskave o spolnem vedenju slovenskih srednješolcev leta 1996 (12, 13). Za oceno tveganja, ki so mu mladi izpostavljeni ob spolni dejavnosti, moramo vedeti, kdaj mladi začnejo s spolno dejavnostjo, kaj vedo o kontracepciji in spolno prenosljivih okužbah, ter ali je njihov odnos do lastne spolne dejavnosti odgovoren. Zato smo ponovno izvedli reprezentativno raziskavo o spolnem vedenju srednješolcev v Sloveniji.

Material in metode dela

Spomladi leta 2004 smo izvedli reprezentativno raziskavo med 2380 slovenskimi srednješolci 1. in 3. letnikov v srednjih šolah, ki smo jih naključno izbrali po sistematičnem vzorcu iz registra vseh srednjih šol v Sloveniji (149 srednjih šol) Ministrstva za šolstvo in šport Republike Slovenije. Iz seznama srednjih šol smo naključno izbrali 48 srednjih šol proporcionalno glede na število srednjih šol v posamezni regiji. Tako smo

zajeli reprezentativni vzorec za vso Slovenijo, kjer so bile zajete vse vrste srednjih šol: poklicne in strokovne šole ter gimnazije. Podatke smo zbirali s pomočjo anonimnega anketnega vprašalnika, ki je vseboval 30 vprašanj o spolnem vedenju, uporabi kontracepcije, poznavanju kontracepcije in spolno prenosljivih okužb, virih informacij o spolnosti ter o stališčih mladih o spolnosti in neželenih posledicah le-te. Sodelovanje v anketi je bilo prostovoljno. Anketiranje smo izvedli Center za mladostnike Ginekološke klinike Kliničnega centra v Ljubljani, nosilci Mreže za varovanje spolnega in reproduktivnega zdravja mladostnikov v Sloveniji in Zavod za šolstvo RS. Za prikaz podatkov smo uporabili deskriptivno analizo.

Rezultati

Ankete smo razdelili med 2388 slovenskih srednješolcev 1. in 3. letnikov, od tega je bilo 8 anket vrnjenih neizpolnenih. Med 2380 anketiranimi je bilo 1285 (54 %) dijakov in dijakinj 1. letnika (povprečna starost $15,4 \pm 0,7$ leta), 1095 (46 %) pa dijakov in dijakinj 3. letnika (povprečna starost $17,4 \pm 0,7$ leta). V vzorec je bilo vključenih 55 % fantov in 45 % deklet.

Reproduktivni podatki

Večina deklet (99 % v 1. letniku, 98 % v 3. letniku) je že dobila prvo menstruacijo. Povprečna starost ob menarhi je bila $12,8 \pm 1,1$ leta. Tudi večina fantov (70 % v 1. letniku, 67 % v 3. letniku) je že doživela nočni izliv semena, povprečno prvič v starosti $12,7 \pm 1,4$ leta.

Izkušnje v intimnih odnosih

Zaljubljenih je že bilo 88 % srednješolcev 1. letnika in 92 % srednješolcev 3. letnika; na zmenku jih je že bilo 66 % 1. letnika in 82 % 3. letnika, 76 % srednješolcev 1. letnika in 87 % 3. letnika se je že poljubljalo; izkušnje z božanjem je že imelo 62 % 1. letnika in 78 % 3. letnika, s petingom (božanje spolnih organov pri ljubkovanju) pa 36 % 1. letnika in 61 % 3. letnika. Skoraj četrtina (23 %) srednješolcev 1. letnika je že imela spolne odnose: 24 % fantov in 21 % deklet; v 3. letniku je že imelo spolne odnose 53 % srednješolcev: 52 % fantov in 54 % deklet. Med srednješolci 3. letnika smo izračunali tudi srednjo starost ob prvem spolnem odnosu (mediano), ki je 17,0 leta. Srednješolci 1. letnika sicer menijo, da je spolne odnose imelo že 42 % vrstnikov njihove starosti, v 3. letniku pa v povprečju menijo, da je 59 % njihovih vrstnikov že spolno aktivnih.

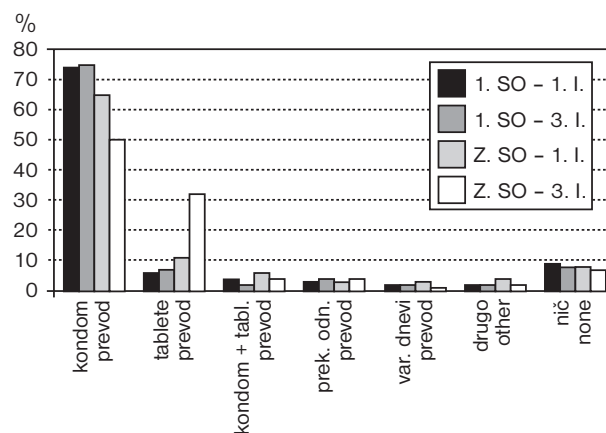
Za prvi spolni odnos so se spolno aktivni srednješolci najpogosteje odločili iz ljubezni do partnerja (42 %), pri slabih tretjini (28 %) je do prvega spolnega odnosa prišlo čisto slučajno, 12 % se jih je odločilo iz radovednosti, 7 % srednješolcev zaradi vpliva alkohola ali drog, 5 % ker so se zdeli dovolj odrasli in 6 % zaradi drugih razlogov. Po mnenju več kot polovice srednješolcev (56 %) bi morala biti ljubezen glavni motiv za spolne odnose, 27 % mladostnikov pa meni, da je najustreznejši motiv za spolne odnose radovednost, 20 % želja po ugodju in 18 % želja po pustolovščini.

Spolno aktivni srednješolci so do sedaj imeli povprečno dva spolna partnerja ($2,2 \pm 1,4$). Skoraj tretjina vseh spolno dejavnih fantov (27 % v 1. letniku, 33 % v 3. letniku) in četrtina deklet (28 % v 1. letniku, 23 % v 3. letniku) v zadnjih dveh mesecih ni imela spolnih odnosov.

Uporaba kontracepcije

Večina (93 %) srednješolcev je mnenja, da je zaščita za varnejšo spolnost stvar obeh partnerjev. Pri prvem spolnem odnosu je kondom uporabilo 74 % srednješolcev 1. letnika in 75 % 3. letnika, 6 % parov 1. letnika in 7 % parov 3. letnika je bilo zaščiteno s kontracepcijskimi tabletami, 4 % parov 1. letnika in 2 % parov 3. letnika s kondomom in tabletami hkrati, brez kontracepcije pa je bilo 9 % srednješolcev 1. letnika in 8 % srednješolcev 3. letnika; ostali so uporabili prekinjeni odnos (3 %, 4 %), metodo varnih (2 %, 2 %) in druge metode (2 %, 2 %).

Pri zadnjem spolnem odnosu je bilo s kondomom zaščiteno 65 % srednješolcev 1. letnika in 50 % 3. letnika, s kontracepcijskimi tabletami je bilo zaščiteno 11 % parov 1. letnika in 32 % parov 3. letnika, s kontracepcijskimi tabletami in kondomom hkrati pa 6 % parov 1. letnika in 4 % parov 3. letnika. Osem odstotkov srednješolcev 1. letnika in 7 % 3. letnika ni uporabilo nobene kontracepcije, ostali pa so uporabili prekinjeni odnos (3 %, 4 %), metodo varnih dni (3 %, 1 %) ali druge metode (4 %, 2 %) (Sl. 1).

Legenda: 1. SO - prvi spolni odnos, Z. SO - zadnji spolni odnos, 1. l. - 1. letnik, 3. l. - 3. letnik.
Legend: 1. SO - first sexual intercourse, Z. SO - last sexual intercourse, 1. l. - 1st grade, 3. l. - 3rd grade.

Sl. 1. *Uporaba kontracepcije pri spolno dejavnih srednješolcih pri prvem in zadnjem spolnem odnosu med dijaki 1. in 3. letnikov slovenskih srednjih šol.*

Figure 1. *Contraceptive use among sexually active students of 1st and 3rd grade of Slovenian secondary schools at first and last sexual intercourse.*

Poznavanje kontracepcije in spolno prenosljivih okužb

Od kontracepcijskih metod srednješolci po njihovem subjektivnem mnenju zelo dobro poznajo (poznajo

delovanje in način uporabe) kondom (94 %) in kontracepcijske tabletki (73 %). Slabše je poznavanje urgentne kontracepcije po spolnem odnosu (29 %) in sterilizacije ženske (26 %) oziroma moškega (23 %). Le petina (22 %) jih pozna maternični vložek, diafragma (21 %) in prekinjeni spolni odnos (21 %) ter varne dneve (20 %). Zelo slabo pa poznajo spermicide (9 %) in kontracepcijske injekcije (6 %). Glede poznavanja kontracepcijskih metod ni bilo opaziti večjih razlik med spoloma ali med letnikoma.

Od spolno prenosljivih okužb pozna večina srednješolcev (93 %) aids. Poznavanje ostalih spolno prenosljivih okužb je med mladostniki slabše: tretjina (34 %) jih pozna sramne uši, nekaj odstotkov manj pa virusni hepatitis (27 %) in sifilis (24 %). Še slabše je poznavanje genitalnega herpesa (15 %) in gonoreje (12 %), medtem ko okužbe s klamidijo, humanim papiloma virusom in trihomonasom poznajo v manj kot 2 %.

Polovica srednješolcev bi v primeru možne neželene zanositve v prvih dneh po »nesreči« (npr. nezaščiteni odnos, počen kondom) obiskala ginekologa (46 % 1. letnik, 49 % 3. letnik), četrtnina bi jih naredila nosečnostni test (25 % 1. letnik, 23 % 3. letnik), dobra desetina bi jih uporabila urgentno kontracepcijo (11 % 1. letnik, 16 % 3. letnik), desetina jih ne bi vedela, kaj storiti (13 % 1. letnik, 7 % 3. letnik), nekaj (3 % 1. letnik, 5 % 3. letnik) pa bi jih počakalo na predvideni datum menstruacije.

Viri informacij o spolnosti

Večina srednješolcev in srednješolk meni, da so o varni spolnosti in spolnosti nasploh dobro (66 %) oziroma zelo dobro (27 %) poučeni. Informacije o spolnosti je največ srednješolcev (44 %) pridobilo iz več različnih virov, 15 % srednješolcev od zdravstvenih delavcev, 13 % srednješolcev se je o spolnosti poučilo iz knjig, 7 % je informacije dobilo od staršev, 7 % od prijateljev in prijateljic. Le majhen delež je do informacij prišlo preko radia ali televizije (4 %) ali učiteljev v šoli (4 %), preko lastnih izkušenj (4 %) in preko interneta (2 %). Da so zdravstveni delavci najprimernejši vir informacij o spolnosti, je mnenja 34 % srednješolcev, 14 % pa jih je mnenja, da naj bi bili to starši, v 10 % prijatelji in prijateljice, v 6 % knjige in revije, v 5 % lastne izkušnje, v 3 % internet, v 2 % radio in televizija in v 1 % učitelji; 25 % jih daje prednost različnim virom.

Dovoljeni splav kot izhod v sili odobrava polovica (47 %) srednješolcev, petina (23 %) splava sploh ne odobrava, 17 % ga odobrava brez omejitev, 13 % pa je neopredeljenih.

Istospolna nagnjenost

Na vprašanje o privlačnosti oseb istega spola je 3 % fantov in 10 % deklet odgovorilo, da jih privlačijo osebe istega spola, 2 % fantov in 6 % deklet pa je odgovorilo z »ne vem«. Dva odstotka srednješolcev in 10 % srednješolk je že imelo vsaj enkrat spolni stik z osebo istega spola (fantje v 1 % enkrat in v 1 % pogosto; dekleta v 6 % enkrat, v 3 % nekajkrat, v 1 % pogosto). Med letnikoma ni razlik.

Razpravljanje

Primerjava raziskave o spolnem vedenju slovenskih srednješolcev iz leta 2004 s podobno raziskavo iz leta 1996 kaže (12, 13), da je v spolnem vedenju srednješolcev prišlo do nekaterih sprememb v intimni komunikaciji. Če so se leta 1996 srednješolci najprej zaljubili, nato šli na zmenek, se kasneje začeli poljubljati, božati, čemur je sledil peting in kasneje spolni odnos, so se leta 2004 poljubljali, še preden so bili na zmenku, na katerem so se tudi že božali.

Več srednješolcev je tudi spolno dejavnih; leta 1996 je bilo spolno dejavnih 38 % sedemnajstletnikov, leta 2004 pa že 53 %. Srednja starost ob prvem spolnem odnosu (mediana), ko ima polovica slovenskih srednješolcev že spolne odnose, se je tako znižala z 18,5 leta na 17 let. Pri 15. letih je bilo po podatkih naše raziskave spolno aktivnih že 24 % fantov in 21 % deklet. Po podatkih evropske študije Health Behaviour of School-aged Children (HBSC) study iz leta 2001/2002, kjer so sodelovali tudi slovenski srednješolci in raziskovalci, pa je bilo podobno spolno dejavnih 31 % petnajstletnikov in 22 % petnajstletnic, kar je nad povprečjem 30 sodelujočih držav (28 %, 20 %) (14). To nas uvršča na zaskrbljujoče 11. mesto po zgodnjem začetku spolne dejavnosti. Vsekakor ti podatki kažejo, da so naši mladostniki dohiteli in prehiteli večino liberalnih držav; v spolno življenje vstopajo celo prej kot na Nizozemskem (14). Da pa se lahko začetek spolne dejavnosti tudi odmakne na kasnejši čas, kažejo podatki iz Združenih držav Amerike iz študije National Survey of Family Growth (NSFG). V ZDA se je delež spolne dejavnosti med petnajstletniki od leta 1995 do leta 2002 znižal: pri fantih z 21 % na 15 % in pri dekletih z 19 % na 13 %, kar je morda tudi odraz spodbujanja k odlogu prvega spolnega odnosa na kasnejši čas v ZDA.

Kljub neugodni zgodnejši spolni dejavnosti slovenskih srednješolcev pa se ugodno večja uporaba zanesljive kontracepcije. Leta 1996 je bilo s kontracepcijskimi tabletami zaščiteno 14 % spolno aktivnih slovenskih srednješolcev, starih 17 let, leta 2004 pa 32 %, kar je verjetno vzrok že omenjenega ugodnega zmanjševanja deleža neželenih nosečnosti med mladostnicami (8, 13). Pomembno je tudi, da se je delež srednješolcev, ki ne uporabljajo kontracepcije, znižal z 19 % na 7 %. Uporaba kondoma ob prvem spolnem odnosu pri petnajstletnikih (74 %) je v primerjavi s študijo HBSC sredi razpona evropskih podatkov (HBSC - od 64 % do 89 %), uporaba kondoma ob zadnjem spolnem odnosu (65 %) pa je na spodnji meji evropskih podatkov (HBSC - od 58 % do 91 %). Opazno je tudi, da je uporaba kondoma pri zadnjem spolnem odnosu upadla predvsem pri sedemnajstletnikih (s 60 % leta 1996 na 50 % leta 2004), zato je potrebno ponovno in vedno znova spodbujati uporabo kondoma.

Zaskrbljujoče je slabo poznavanje kontracepcije in drugih spolno prenosljivih okužb, razen aidsa, kar je morda odsev odsotnosti sistematične spolne vzgoje v našem izobraževalnem sistemu. Na spremembo v medsebojni komunikaciji morda kažejo tudi podatki o najprimernejših virih informacij o spolnosti: leta 1996 so bili najprimernejši prijatelji in starši (12), leta

2004 pa zdravstveni delavci in različni viri, medtem ko je pomembnost prijateljev in staršev izrazito padla. Ali je sprememba odsev zavedanja srednješolcev, da imajo le-ti premalo znanja o spolnosti in jim ga v zadovoljivi meri lahko nudijo le strokovnjaki, ali pa je motena komunikacija s starši in prijatelji ali oboje? Preseneča tudi zviševanje deleža deklet, ki navajajo istospolne spolne stike: medtem ko je delež fantov z istospolnimi spolnimi stiki enak leta 1996 in 2004 (2 %), pa je delež pri dekletih narasel z 2,5 % na 10 %. Podoben porast istospolnih spolnih izkušenj med ženskami navajajo tudi v ZDA, kjer je 11 % deklet v starosti 15-19 let že imelo spolni stik z osebo istega spola, v primerjavi z več kot dvakrat nižjim deležem leta 1992; pri fantih se je delež le malo povečal, na 4,5 % (16). Morda je vzrok za porast istospolnih spolnih izkušenj med dekletimi iskati v večji medijski popularizaciji istospolnosti, predvsem s strani predstavnic ženske popularne kulture. Zaskrbljujoča zgodnja spolna dejavnost nam, strokovnjakom, morda nalaga novo obveznost: da poleg spodbujanja uporabe kontracepcije, predvsem pa »dvojne metode - dvojne zaščite« (hkratna uporaba kondoma in druge zanesljive kontracepcije ali pravilna in dosledna uporaba kondoma), še jasneje opozarjamo tudi na vrednost odlaganja prvega spolnega odnosa in vzdržnost od tveganih spolnih odnosov.

Zaključki

V zadnjem desetletju se je delež spolno dejavnih srednješolcev v Sloveniji zvišal, hkrati pa se je zvišala uporaba zanesljive kontracepcije, predvsem kontracepcijskih tablet. Uporaba kondoma je še na zadovoljivi ravni, vendar pa je potrebno vedno znova spodbujati redno uporabo kondoma, samega ali hkrati z drugo zanesljivo kontracepcijo. Pozornost pa je treba posvetiti tudi zgodnjim spolnim odnosom ter mlade spodbujati k odlogu prvega spolnega odnosa.

Literatura

1. World Health Organisation. Promoting the sexual and reproductive health needs and rights of adolescents. *Progress in Reproductive Health Research* 2002; 58: 2-3.
2. Olausson PO, Cnattingius S, Haglund B. Teenage pregnancies and risk of late fetal death and infant mortality. *Br J Obstet Gynaecol* 1999; 106: 116-21.
3. Davis S. Pregnancy in adolescents. *Pediatr Clin North Am* 1989; 36: 665-80.
4. UNICEF. A league table of teenage births in rich nations. *Innocenti Report Card* 2001; 3: 1-32.
5. Pinter B. Varovanje reproduktivnega zdravja mladostnikov. In: Kako smo dosegli, da nam dojenčki ne umirajo več. Simpozij v počastitev 70-letnice akad. prof. dr. Lidije Andolšek-Jeras. 8. september 1999. Zbornik predavanj. Ljubljana: Klinični center Ljubljana, Ginekološka klinika; 1999. p. 41-2.
6. Anon. Perinatalni informacijski sistem Slovenije. Primerjava podatkov med regijami in porodničnicami za leto 2002. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije; 2004.
7. Anon. Informacijski sistem spremljanja fetalnih smrti v Sloveniji. Primerjava podatkov med zdravstvenimi zavodi in regijami za leto 2002. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije; 2004.
8. Pinter B. Adolescent abortion in Europe. In: Bruni V, Dei M, eds. *Pediatric and adolescent gynecology. IX. European Congress of Pediatric and Adolescent Gynecology, Florence (Italy), December 2-5, 2002.* Rome: CIC Edizioni Internazionali; 2003. p. 338-41.
9. Kirar-Fazarinc I, Mihevc-Ponikvar B, Rudolf A, Renar I. Dovoljni splav in raba kontracepcije v Sloveniji. In: Pinter B, Pretnar-Darovec A, eds. *Umetna prekinitve nosečnosti v Sloveniji. 1. spominski sestanek prof. dr. Lidije Andolšek-Jeras, Ljubljana, 19. november 2004.* Ljubljana: SPS Ginekološka klinika, Klinični center Ljubljana; 2004. p. 73-4.
10. Stražiščar K, Skubic H, Stojanovič D. Spolnost v adolescenci - znanja in predsodki. *Zdrav Var* 1990; 29: 41-4.
11. Pinter B, Andolšek L. Spolno vedenje ljubljanskih srednješolcev. *Slov Pediatr* 1995; 4: 13-6.
12. Pinter B, Tomori M. Spolno vedenje slovenskih srednješolcev. *Zdrav Var* 1998; 37 Suppl: 133-6.
13. Pinter B, Tomori M. Sexual behaviour of secondary-school students in Slovenia. *Eur J Contracept Reprod Health Care* 2000; 5: 71-6.
14. Currie C, Roberts C, Morgan A, et al. Young people's health in context. *Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2001/2002 survey.* Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2004.
15. Abma JC, Martinez GM, Mosher WD, Dawson BS. Teenagers in the United States: Sexual activity, contraceptive use, and childbearing, 2002. Data from the National Survey of Family Growth. *Vital and Health Statistics* 2004; 23 (24).
16. Mosher W, Chandra A, Jones J. Sexual behaviour and selected health measures: Men and women 15-44 years of age, United States, 2002. *Advanced Data from Vital and Health Statistics.* September 15, 2005. Number 362.